

EKSPORTKONTROLL

– hva er det og hvordan skal kunnskapssektoren forholde seg?

Av Sindre Bø, prosjektleder Beredskapsrådet for kunnskapssektoren

1. Kilder

Dette notatet bygger på offisielle nettkilder (i hovedsak www.eksportkontroll.no), NTNU-seminaret i Trondheim 11.-12.februar (16 foredrag + utdelt dokumentasjon) samt innlegg for Beredskapsrådet 16.12.19 ved Randi Utstrand, rådgiver sikkerhet og beredskap NTNU. I tillegg kommer foredraget fra PST på Beredskapskonferansen for kunnskapssektoren 13.juni 2019.

For interessant lesning med gode eksempler, bakgrunnsinfo og råd, les FBI-rapporten [China: The risk to academia](#). Det anbefales også å se nærmere på hvordan amerikanske universitet håndterer eksportkontroll og teknologioverføring, slik som [Harvard Universitet](#) eller [Ohio State University](#). En relevant norsk publikasjon er [Offisiell veileder i ansettelsesprosesser](#), utgitt av NSM, Politiet, Næringslivets sikkerhetsråd og PST.

Eksempler på saker fra Norge verd å sette seg inn i:

- Iran-saken NTNU 2019: <https://www.ntnu.no/nyheter/to-ansatte-siktet-for-medvirkning-til-datainnbrudd/>
- Oppfølging Iran-saken NRK 2020: <https://www.midtnorskdebatt.no/meninger/ordetfritt/2020/01/29/Derfor-forteller-NRK-at-de-siktede-forskerne-er-fra-Iran-20940915.ece>
- Oppfølging Iran-saken Khrono 2020: <https://khrono.no/forskere-ble-siktet-av-pst-ntnu-ledelsen-skjerper-reglene-og-tror-pa-mer-arvakenhet-framover/435995>
- UiA 2016: <https://www.nrk.no/emne/uia-forskere-utvist-fra-landet-1.12334525>
- Se i tillegg denne artikkelen som brukte KD brukte som eksempel på beskrivelse av teamet eksportkontroll, og som ledet fram til spørsmål om Beredskapsrådet kan påta seg en samordnende rolle i saken, ref innholdet: <https://www.universitetsavisa.no/nyheter/2019/10/28/Vil-at-KD-skal-gi-r%C3%A5d-om-Kina-samarbeid-20258234.ece>

2. Generelt om eksportkontroll

Eksportkontroll/sensitiv kunnskapsoverføring innebærer at visse varer, teknologi og tjenester ikke kan eksporteres fra Norge uten lisens utstedt av Utenriksdepartementet (UD). PST og UD har ikke detaljkunnskap om hva som er lisenspliktig, det er institusjonene og fagmiljøene som må vurdere dette.

Seksjon for eksportkontroll i Utenriksdepartementet (UD) er ansvarlig for gjennomføring og forvaltning av eksportkontrollen, både når det gjelder politiske rammer, utarbeidelse av regelverk og behandling av søknader om lisenser. Bedrifter, utdannings- og forskningsinstitusjoner, andre relevante grupperinger og enkeltpersoner oppfordres til å sette seg inn i og å overholde eksportkontrollregelverket.

Eksportkontrollen har to formål:

1. sikre at eksport av forsvarsmateriell fra Norge skjer i tråd med norsk sikkerhets- og forsvarspolitik
2. sikre at eksport av flerbruksvarer ikke bidrar til spredning av masseødeleggelsesvåpen (MVØ – kjernefysiske, kjemiske og biologiske våpen) samt leveringsmidler for slike våpen.

Kontrollen er hjemlet i [Lov av 18. desember 1987 nr. 93](#). Det er utarbeidet [retningslinjer](#) for departementets behandling av søknader om eksport av våpen, ammunisjon og annet militært materiell, teknologi og tjenester for militære formål. [Forskrift](#) om eksport av forsvarsmateriell, flerbruksvarer, teknologi og tjenester gir nærmere anvisninger på hva lisensplikten omfatter mht. varelistene, tjenester, handel og formidling. Videre inneholder Eksportkontrollforskriften en bestemmelse om mer vidtgående lisensplikt under visse omstendigheter; den såkalte fang-alt («catch all») bestemmelsen.

Hvem gjør hva i Norge

- **Seksjon for eksportkontroll, UD:** «Eier» og håndhever regelverket knyttet til eksportkontroll, og er den myndigheten som vedtar hvorvidt lisensplikt inntreffer. Kan gi råd og veiledning til hvilke fagområder og aktiviteter som reguleres.
- **Utlendingsdirektoratet (UDI), JD:** Myndigheten som behandler søknader om arbeidsoppholdstillatelser. Søknadene skal vurderes opp mot forhold som berører rikets sikkerhet, som er samlet i utlendingsloven kapittel 14 og utlendingsforskriften kapittel 19A.
- **Politiets Sikkerhetstjeneste (PST):** PSTs ansvar er å forebygge og etterforske straffbare handlinger mot rikets sikkerhet, innsamle informasjon om personer og grupper som kan utgjøre en trussel, utarbeide analyser og trusselvurderinger og rådgi.
- **Andre relevante myndigheter:** Statens Strålevern, Toll- og avgiftsdirektoratet, FFI, NOKUT.

3. Eksportkontroll i kunnskapssektoren

Eksportkontroll i UH-sektoren handler i hovedsak om kontroll med kunnskapsoverføring og forskningssamarbeid, med tilhørende kartlegging av lisenspliktig utstyr og teknologi samt bevissthet hva gjelder utveksling av studenter og ansatte, gjesteforelesere, datasikkerhet mm. Temaet oppleves som krevende, sensitivt og kontroversielt, og institusjonene ønsker aktuelle myndigheter på banen.

Samtidig er det avgjørende at ledelsen ved den enkelte høyskole og universitet er bevisst ansvarlig knyttet til eksportkontroll og erkjenner risikoen ved egen virksomhet.

På Beredskapsrådet og KDs felles konferanse på BI 13.juni 2019 holdt en PST-representant et innlegg spesielt myntet på kunnskapssektoren. Der ble det framhevet at etterretningstrusselen er svært alvorlig, også mot kunnskapssektoren, og at norske utdanningsvirksomheter (offentlige og private) er definerte mål. Kina og Russland har størst skadepotensial. **Disse og andre lands e-tjenester bruker betydelige ressurser på å rekruttere og kultivere kilder i Norge. Utenlandske studenter og ansatte/forskere er særlig utsatt.** Blant annet brukes det trusler mot vedkommendes familie i

hjemlandet. Det er også grunn til å minne om at kinesiske borgere er forpliktet til å samarbeide med hjemlig etterretning.

Særlig gjelder det å opparbeide risikobevisthet knyttet til forskningssamarbeid, studentutveksling, ansettelse (inklusive gjesteforelesere og professor II) mm fra land som Kina, Iran, Hviterussland, Russland og andre nasjoner som politi- og etterretningsmyndigheter mener det er grunn til å bekymre seg for. Samtidig er det viktig å ikke bli overveldet eller for ambisiøs. Ekspertene fra amerikanske og europeiske eksportkontroll-myndigheter understreker at det beste er det godes fiende i slike sammenhenger. **Vanlig aktsomhet og et minimum av risikoerkjennelse er som regel godt nok og langt bedre enn ingenting.** I revidert Styringsdokument for arbeidet med samfunnssikkerhet i Kunnskapsdepartementets sektor er følgende kommunisert:

(...) Dette lovverket beskriver kunnskap som en vare, som i enkelte transaksjoner kan være lisenspliktig, med formål om å sikre at norske utenrikspolitiske forpliktelser og interesser ivaretas. Utenriksdepartementet har utarbeidet egen retningslinje for kunnskapssektoren (2016). KD forventer at underliggende virksomheter etterkommer UD's retningslinje, gjennom oversikt over hvilke kunnskapsområder hos seg som reguleres av eksportkontroll-lovgivningen, og innarbeider interne rutiner som ivaretar kontroll med kunnskapsoverføring i alle aktiviteter tilknyttet de sensitive fagområdene. KD anbefaler at dette arbeidet gjøres som en del av virksomhetenes systematiske arbeid med informasjonssikkerhet.

Merk at i mange tilfeller vil eksportkontroll-regelverket måtte forholde seg til annen lovgivning og andre regler, enten de er supplerende, overlappende eller i noen tilfeller også i konflikt med hverandre.

4. NTNUs tilnærming (fra NTNU-foredrag 16.12.19)

NTNU i Trondheim er et av universitetene i Norge som er kommet lengst i systematisk beredskapsarbeid for å ta kontroll på eksportkontrollen. Samtidig viser sakene med de [iranske forskerne](#) både at temaet er utfordrende og at norske universiteter har kunnskap og utstyr som er interessant for fremmede makter. NTNU skiller mellom:

- **«uønsket etterretning»** fra fremmede stater eller aktører som gjennomfører nettverksoperasjoner, rekruttering av enkeltpersoner (studenter og ansatte samt gjesteforelesere), bedriver kartlegging og overvåking og forsøker å hente ut sensitiv informasjon som har verdi knyttet til ulike formål. Her er institusjonen et passivt etterretningsmål og det er ikke straffbart å bli rammet.
- **«ulovlig kunnskapsoverføring»** hvor institusjonen «eksporterer» aktivt (bevisst/ubevisst) lisenspliktig kunnskap til land underlagt aktuelle sanksjoner eller våpenembargo. Dette foregår i hovedsak gjennom tilsettingsforhold, reiser, besøk, konferanser og publisering. Kan være straffbart hvis det handler om flerbruksteknologi og utstyr som er lisenspliktig og institusjonen åpenbart er uaktsom.

Den norske eksportkontroll-lovgivningen utfordrer UH-sektoren og norske forskningsinstitusjoner på flere nivå. Det er en formidabel oppgave å etablere oversikt over hvilke forskningsområder og aktiviteter som kan utløse lisensplikt. Det er også krevende å vurdere sensitivitetsgraden på ulike områder. **NTNU uttrykker «et felles behov for å utvikle en håndterbar metodikk, både for**

kartlegging og vurdering av kunnskap som omfattes av eksportkontrollen. Vi kan derfor med fordel gå sammen i dette arbeidet, og sikre en tilnærmet lik praksis på nasjonal basis.»

Hva må kunnskapsinstitusjonen gjøre i praksis?

- Integre eksportkontroll som del av den helhetlige risikostyringen.
- Gjøre en grundig nok kartlegging av aktuelle sensitive forskningsområder, samarbeidsprosjekter, tverrfaglige aktiviteter, master- og phd-studier på instituttnivå, laboratorier og utstyr samt adgangskontroll.
- Hvor har vi lisenspliktig utstyr som er ført på Vareliste II i eksportkontroll-forskriften og Vareliste i Iran-forskriften?
- Hvilke nasjoner er kategorisert som «land av bekymring» og hvem har vi kontakt med? På hvilken måte?

Eksempler på tiltaksområder

- Innkjøps- og rekrutteringsprosesser
- Skriftlige rutiner for hvem vi tar i mot som gjester, hvem vi besøker og hva vi deler med dem
- Bevissthet rundt detaljeringsgrad i publikasjoner

Hva trenger vi?

- **Risikoerkjennelse på ledelsesnivå.** Det er avgjørende at universitetets ledelse gir en dedikert og kompetent person/stab ansvar, ressurser og autoritet i forvaltningen av eksportkontroll over lang tid.
- Håndterbar metodikk for å bruke varelistene som verktøy for kartlegging av lisenspliktig utstyr og teknologi.
- Bistand til å vurdere grad av sensitivitet, eller få kvalitetssjekk av egne vurderinger.
- God og troverdig internkommunikasjon for å unngå at ansatte opplever stigmatisering og diskriminering.
- Tillitsfullt samarbeid med Seksjon for eksportkontroll og PST.

5. Diverse foredrag

I fortsettelsen følger utdrag fra de 16 foredragene som ble avholdt i løpet av to dager i Trondheim i februar, der NTNU hadde samlet et imponerende knippe fagfolk fra EU og amerikanske etater og utdanningsinstitusjoner. Bare ett av foredragene var på norsk av lokal PST ved Per Marius Frost-Nielsen. Han jobber som analytiker for PST Trøndelag, blant annet med eksportkontrollsaker som ansvarsområde.

- PST skal forebygge og etterforske lovbrudd som kan true nasjonens sikkerhet. PST har oppmerksomheten innelands, mens E-tjenesten har mandat utenlands.
- Universiteter er autoriteter på kunnskap og teknologi, mens PST er autoriteter på trusselaktører
- Bygger på Politiloven § 17b og gjelder forbrytelser mot Norges sikkerhet og selvstendighet
 - Fokuserer på:
 - ulovlig etterretningsvirksomhet
 - spredning av masseødeleggelsesvåpen

- brudd på bestemmelser om kontroll av strategiske varer, tjenester og teknologi mm
- sabotasje og politisk motivert vold

Vær obs på at det ofte fins tett bånd mellom sivile forskningsinstitusjoner og militære våpenprogram, men at disse forbindelsene ikke er så lett synlige fra Norge. Tilsvarende kan anvendt forskning ofte skjules som grunnforskning. Ikke bare det: Det vi oppfatter som harmløs grunnforskning, kan være svært interessant for fremmede makter og (mis)brukes på måter vi ikke har forutsett. Land med restriksjoner er Hviterusland, Burma, Kina, Cuba, Iran, Nord-Korea, Syria, Venezuela.

Frost-Nielsen maner til regelmessig lavterskel-dialog i hverdagen og lover at PST vil bidra til årvåkenhet, gi råd, bygge gjensidig tillit og forståelse og være mottakelig for relevant info. Råd og vurderinger fra PST vil som regel formidles uten store utredninger. **NB: PST kan ikke overprøve universitetenes egne vurderinger. PST «godkjenner» ikke beslutninger.**

Frost-Nielsen appellerer også til bevissthet rundt teknologiutviklingen: Den går raskere enn lovutviklingen og rettspraksis. Han påpeker videre at forvaltere av flerbruksteknologi har et selvstendig ansvar for å etterkomme regelverket – altså et slags på-se ansvar à la oljeindustrien. Alternativet er at myndighetene skal detaljregulere inne på campus og universitetene, og det vil neppe fungere godt. Samtidig framholder Frost-Nielsen at fra hans ståsted gir UD for vage og for få retningslinjer til kunnskapssektoren. Norske universiteter og høyskoler trenger en klarere bestilling på hva de skal gjøre reint praktisk, og hvordan.

Fra foredragene på engelsk, utdrag delvis oversatt:

Technology Transfer is the export or transfer of controlled technology to a foreign entity or person, either physically or via non-physical means. Think of technology as techniques, skills, knowledge, or information. Essential questions:

- What technology is being transferred?
- Where is it going?
- Who is it going to?
- How is it getting there?
- Funding source?
- Dual use items involved?
- Should a license be required?

Flerbruksteknologi: "Dual-use" technologies or items mean items, including software and technology, which can be used for both civil and military purposes. They play an increasingly key role in the clandestine development of sensitive processes, military applications, weapons of mass destruction and internal repression, trying to bypass international agreements and laws.

- Internasjonalt problem/utfordring
- Det kan gjelde ulike fagfelt som kjemi, biologi, kjernefysikk, menneskerettigheter, IT-sikkerhet, cyberangrep etc
- Official categories (EU): nuclear, chemical, biological materials and processing equipment, electronics, computers, sensors, cameras, lasers, navigation equipment, aerospace and propulsion, cyber-surveillance, telecommunication and information security.

- Utenlandske forskningsmiljøers knytninger til myndighetene i hjemlandet er sjeldent direkte og synlige
- Eksempel på flerbruksteknologi:
 - Herdeovn brukt for herding av vanlig stål for bruk i en skiftenøkkel er OK, men samme herdeovn brukt for varmebehandling av en aluminiumslegering for anvendelser i fly er ikke OK.
 - Bruker du karbon og kevlar til å produsere en racket eller rakettt?
 - Teknologien bak trådløse fjernkontroller kan brukes (og er blitt brukt) til å fjernutløse bomber.

Teknologi-overføring innebærer at du lærer noen å fiske, i stedet for bare å gi vedkommende en fisk. Dette kan være samfunnsnyttig og uttrykke det beste ved akademisk virksomhet, og samtidig bli rammet av eksportkontroll. For å øke risikobevisstheten kan man bli tvunget til å agere djevelens advokat. **Hvor mange av dere har noen gang tenkt: Hva er det ved det jeg eller min avdeling kan eller disponerer som kan misbrukes av en bad guy?** For å gi gode svar på dette, må man både være utpekulert og fantasifull. Det kan være en krevende, men fruktbar øvelse. Når teknologien først er overført eller forskningssamarbeidet fullført, er det vanskelig eller umulig å reversere. Skaden er skjedd.

Vær varsom med å opprette mistanke eller felle dommer basert på folks navn eller nasjonalitet/statsborgerskap. Erfaring har vist at det kan slå feil ut, og dessuten være stigmatiserende. Derfor screener man heller alle framfor noen tilfeldig utvalgte. Og det gjelder å kartlegge en gjesteforeleser og fullføre analysen i tide. Det er svært uheldig – og pinlig – å måtte stanse en fagperson som har fått ansettelse, har sagt opp den gamle jobben og kjøpt billetter.

På samme måte må akademikere være bevisst når man er utenlands og kanskje får celeber oppvarning og blir møtt med stor gjestfrihet. Det fins flere eksempler på kollegiale bekjentskap som har oppstått på kongresser, som utvikler seg til vennskap med gjensidig tillit og utstrakt forskningssamarbeid, og som har beveget seg inn i grenseland for eksportkontroll. **Ofta ser man ikke forbi de gode intensjonene i tide, eller nekter å innse at den andre har dårlige intensjoner.** Alt kan bli misbrukt av mennesker med onde hensikter. Og i visse tilfeller skjer dette. Et viktig prinsipp: Hvis du er i tvil om «noe» rammes av eksportkontroll-regelverket, er det et hint om å være restriktiv.

HR-avdelingen: Kan bidra i ansettelsesprosesser, verifisere statsborgerskap etc, bistå i visum-søknader etc. Kan også flagge unormal, irreglementær eller mistenkelig aktivitet mtp fornyet vurdering.

Who are we screening: Employees, collaborators, sponsors, maintenance providers, visitors, guest researchers, volunteers, interns, students, vendors, other service providers, IP-addresses.

Fundamental Research (grunnforskning): «Basic and applied research in science and engineering, the results of which ordinarily are published and shared broadly within the scientific community, as distinguished from proprietary research and from industrial development, design, production, and product utilization, the results of which ordinarily are restricted for proprietary or national security reasons.»

- **Wassenaar Definition:** «Experimental or theoretical work undertaken principally to acquire new knowledge of the fundamental principles of phenomena or observable facts, not primarily directed towards a specific practical aim or objective.»

The roles & responsibilities of a Technology Protection and Export Controls Office:

- What is an Export and what are Export Controls
- Promoting awareness and managing risks
- Identify potential project export control risks:
 - What parts (e.g., equipment, materials, software, etc.) create risk? Purchased, fabricated, loaned.
 - What paper (e.g., information, etc.) creates risk? Released information, technical data or design documentation, process/manufacturing know-how.
 - What people (e.g., non-U.S. persons) create risk? Access, communication, services or assistance.

Presentasjon av foredragsholderne

Richard Talley: Works for the International Nonproliferation Export Control Program for the United States Department of Energy. He supports export control outreach activities to Europe, Taiwan, and Hong Kong.

Krystee Ervin is a nonproliferation and export control specialist with the Materials Security and Export Control Team at Oak Ridge National Laboratory (ORNL).

Dr. Christos Charatsis is a multidisciplinary practitioner with academic and public sector experience in strategic trade controls and international security. He works as project officer at the European Commission Joint Research Centre (Nuclear Security Unit).

Jessa Albertson: Director, Office of Secure Research. Jessa has oversight of The Ohio State University's compliance with export and national security related regulations and obligations

Debika Pal: Works for the Argonne National Laboratory as the leader for export control related projects in the European Union. She is also a national expert and trainer on dual use commodities at the World Customs Organization. She currently lives in Trondheim.

Deltakere på seminaret:

- Mette Haukås, mmette@live.com, Sør-Øst politidistrikt, analyse
- Roar Eriksen, roar.eriksen@ntnu.no, IV-fakultetet NTNU, rådgiver
- Øyvind Haave, oyvind.haave@ntnu.no, Institutt for maskinteknikk og produksjon, labsjef
- Eva T. Voldhagen, eva.t.voldhagen@ntnu.no, Fakultetsadm, NTNU, seksjonssjef HR
- Grete Aastorp, grete.aastorp@sintef.no, SINTEF Energi AS, HMS- og kvalitetssjef
- Gustav Birkeland, gustav.birkeland@kd.dep.no, KD, Seniorrådgiver
- Lars Dokmo, lars.dokmo@sintef.no, SINTEF Community, beredskaps- og sikkerhetsleder
- Anette Rosten Gabrielsen, anette.gabrielsen@sintef.no, SINTEF AS, kvalitetssjef
- Bjørnulf Stokvik, bjs@usn.no, Universitetet i Sørøst-Norge, fagleder beredskap
- Halvor Viken, halvik@politiet.no, Politiet LKPD
- Håkon Lindteigen, hakon.lindteigen@kongsberg.com, Kongsberg Gruppen ASA, VPCC
- Ingrid B. Pettersen, ingridbergly@gmail.com, Kongsberg Gruppen ASA, sommerstudent
- Mette Lending, mette.lending@kd.dep.no, KD, seniorrådgiver
- Sigve N. Schjølset, sigve.schjolset@gmail.com, Kongsberg Gruppen ASA, sommerstudent

- Marian Resell, marian.resell@sintef.no, SINTEF, seniorrådgiver/sikring og beredskap
- Ingrid H.G. Østensen, ingrid.ostensen@bi.no, Handelshøyskolen BI, seniorrådgiver
- Jan Helge M. Øvrehus, jan.ovrehus@sintef.no, Sintef Digital, kontraktsrådgiver
- Ewelyn Jordal, ewelynjo@oslomet.bo, OsloMet, sikkerhets- og beredskapsrådgiver
- Jon Olav Bjørgum, jonolav.bjorgum@sintef.no, SINTEF Industri, kvalitet- og sikkerhetssjef
- Knut Skaugstad, knut.skaugstad@sintef.no, SINTEF, sikrings- og beredskapssjef
- Roy Sandvik, roy.sandvik@politiet.no, Sør-Øst politidistrikt, PST
- Gunn M. Strand-Utne, Gunn.Margit.Strand-Utne@kongsberg.com, Kongsberg Defence & Aerospace, Trade Compliance Manager
- Monica Figueroa, monica.figueroa@oslomet.no, OsloMet, Seniorrådgiver HR
- Peter Karlsaune, peter.karlsaune@ntnu.no, NTNU rådgiver, forskning
- Ken Roger Ervik, ken.roger.ervik@ntnu.no, NTNU NanoLab, lableder
- Kjell Ove Slutås, kjell.slutas@ntnu.no, IV/KT, kontorsjef
- Solrun Valen, solrun.j.valen@ntnu.no, medisin- og helsefakultetet, NTNU, beredskap
- Peter Köllensperger, p.kollensperger@ntnu.no, NTNU NanoLab/NorFab, direktør
- Espen Henriksen, espen.henriksen@ntnu.no, MH Areal og Infrastruktur
- Magnus Langseth, magnus.langseth@ntnu.no, Gløshaugen/NTNU SFI CASA, professor
- Thron Aass, thron.aass@ntnu.no, NTNU IE, sikkerhet-beredskap
- Marianne Havnes, mariahav@ntnu.no, NTNU/NV, forskningsrådgiver
- Thomas Tybell, thomas.tybell@ntnu.no, IES/NTNU, professor/nestleder
- Janne Østvang, janneost@gmail.com, NTNU, rådgiver - prorektors stab for forskning
- Randi K. Devold, randi.k.devold@ntnu.no, NTNU, rådgiver helseforskning
- Ingvild Magnesen, ingvild.magnesen@politiet.no, politibetjent
- Johan L. Tofte, johantof@uio.no, Universitetet i Oslo, seniorrådgiver
- Ingrid Meyer, ingrid.meyer@km.kongsberg.com, Kongsberg Seatex AS, juridisk rådgiver
- Jon G. Simonsen, jon.simonsen@diku.no, Diku Seksjonsleder utdanning og forskning
- Benjamin Gangvik, benjamin.gangvik@unit.no, Unit, informasjonssikkerhet
- Einar Halvorsen, Einar.Halvorsen@usn.no, Universitetet i Sørøst-Norge, instituttleder
- Sindre Bø, sindre.bo@uis.no, Beredskapsrådet/Universitetet i Stavanger
- Jorid Bodin, jorid.bodin@oslomet.no, OsloMet/Sikresiden, daglig leder og redaktør
- Christine H. Berntzen, Sikresiden